

MTA TÁRSADALOMKUTATÓ KÖZPONT
1014 Budapest, Országház u. 30., 1250 Budapest, Pf.: 5.
Tel.: 224-67-91, fax: 224-67-92
E-mail: bal8686@helka.iif.hu, margit@mtatk.hu
www.mtatk.hu

A Központ az akadémiai intézethálózaton belül továbbra is az egyetlen olyan fórum, amelynek egyik alapfeladata, hogy a társadalomtudományok és a természettudományok művelőit – inter- és multidiszciplináris rendezvények, kutatási programok révén – különböző tudományos problémák közös vizsgálatára, elemzésére kérje fel. S hogy erre igény van, azt igazolják a szaporodó tudományszervezési, koordinációs és menedzselési feladatok.

I. A kutatóhely fő feladatai a beszámolási évben

A Társadalomkutató Központ 2009-re a következő főbb célokat tűzte ki:

- A stratégiai kutatási programok koordinálása, az eredmények publikálása, tudományos konferenciák rendezése, e programok között kiemelten a *Balkán-kutatás* és a *Vízgazdálkodás a Kárpát-medencében* c. programok folytatása.
- A *Gyermekszegénység Elleni Program* koordinálása.
- A *Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat* elnöksége körüli feladatok koordinálása.
- Adatbázis-építés (akadémiatörténeti adatbázis, magyar örökség).
- A vári akadémiai épülettömb üzemeltetése és felújítási munkálatainak végzése (a várgondnokság munkáját is tartalmazó beszámolót lásd a Központ honlapján: <http://www.mtatk.hu/?mid=2&page=beszam>).
- Az MTA Vendégház üzemeltetése.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények, azok gazdasági-társadalmi haszna

Balkán-program

Magyarország külpolitikai stratégiájának formálásához adhat fontos és használható szempontokat a 2005-ben megkezdett Balkán-kutatás, amely több akadémiai és egyéb intézetet (MTA Jogtudományi Intézete, MTA RKK, MTA Néprajzi Kutatóintézete, MTA Történettudományi Intézete, Európa Intézet, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Vízgazdálkodási Kutatócsoportja) átfogó, az MTA–MEH együttműködésből elnyert támogatásból finanszírozott kutatási program. Az MTA Társadalomkutató Központ az előző kutatási időszakban kialakította a balkáni térség iránt érdeklődő, annak jelen gazdasági, politikai (biztonság- és nemzetiség-politikai folyamataival) és történetével foglalkozó kutatók munkaközösségét. A munkaközösségben helyet kapnak az ország vidéki és fővárosi kutatóintézeteiben, tanszékein dolgozók éppúgy, mint a politikai adminisztráció, az országgyűlés és a vállalkozói társadalom tagjai.

A 2009-ben futott projekt (*A Balkán mint stratégiai térség Magyarország számára MeH-V.4/2008.*) kutatásainak középpontjában Magyarország Balkán-politikájának áttekintése, valamint a koszovói függetlenedési folyamat s annak regionális hatásainak figyelemmel kísérése állt. Munkatársai közül szerkesztőként és szerzőként is közreműködtek a *Limes* c. folyóirat két Balkán-számának kiadásában (2008/4, 2009/1). Két munkatársa a kormányfő tanácsadó testületének aktív tagja volt. A Kutatásirányító Testület javaslataival megegyezően

„policy paper” -ek készültek, a térség legneuralgikusabb területeinek és problémáinak elemzésével, konkrét ajánlásokat megfogalmazva az adminisztráció felé, a következő témakörökben: 1. Oroszország és a Balkán: energetikai dimenzió; 2. A „törékeny” Bosznia; 3. A koszovói függetlenség kikiáltásának gazdasági és politikai következményei; 4. A szerbiai politikai változások tendenciái 2008–2009. A magyar érdekekkel kapcsolatban levonható néhány legfontosabb következtetés:

- Megalapozott és célszerű a régió valamennyi állama euro-atlanti integrációjának preferenciák nélküli, folyamatos támogatása.
- Indokolt a Balkánon a stabilitást biztosító nemzetközi erők igénye szerepvállalásuk, költségeik csökkentésére, jelenlétük azonban a béke megőrzésének nélkülözhetetlen feltétele.
- A térség többségi politikusai nagy ellenszenvvel viseltetnek az autonómia gondolatával szemben, az autonómiát az elszakadáshoz vezető út döntő lépésének tekintik. A kisebbségvédelemben ezért különösen fontos az emberi jogok tiszteletének és a kisebbségi jogok betartása nemzetközi ellenőrzésének előtérbe állítása.
- Egyes diplomáciai lépéseinknél igen fontos a jó időzítés: a megfelelően ütemezett Koszovó-elismerés nem sértette a szerb–magyar kapcsolatokat.
- Ígéretesek, a konszolidáció irányába mutatnak a szerbiai belpolitikai fejlemények, s ha befagyasztott konfliktusként is, de Koszovónak van esélye a konszolidációra. Nem vethető el teljesen a szerb–koszovói területmegosztás lehetősége.
- Az ősz során kibontakozott gazdasági világválság erősen érezteti hatását a Balkánon, a nemzeti, kisebbségi konfliktusok mellett, azokat akár elhalványítva, szociális indíttatású politikai válságok sora várható.
- A hosszas konszolidációs folyamat megszakadt Bosznia-Hercegovinában, az egész régióban itt a legtörékenyebb a helyzet.

A Központ működteti a 2006 júniusában indított www.balkancenter.hu című honlapot, ahol folyamatosan közzéteszik kutatásaik eredményeit.

Vízgazdálkodás a Kárpát-medencében

A program 2007-ben indult, és azt tűzte ki célul, hogy az érintett tárcák vezető tisztviselőinek, valamint a tudomány és a tárcák szakadminisztrációján kívüli szakemberek bevonásával

1. biztosítsa meglévő számos vízgazdálkodási részprogram koordinációját,
2. rendszerszintre emelje - folyóink vízgyűjtő területének szakmai adminisztrációjával - az eddig meglévő kapcsolatokat,
3. előkészítse a Kárpát-medence egészét felölelő kooperációs vízgazdálkodási program kialakítását,
4. vizsgálja a dunai és Duna menti szállítmányozás gazdasági értékelését, logisztikai szempontokat az EU várható külső és belső áruforgalmának figyelembevételével és a
5. vidékpolitikai vetületek és kölcsönhatások kérdését.

A kutatások főbb eredményei:

1. A vízgazdálkodás feladatai

A vízgazdálkodás elsődleges feladata a „víztestek” (folyó, tó, talajvíz stb.) védelme és fenntartható használata. Ugyanakkor a vízügyi szakmát övező bizonytalanságok és a vízhasználat során keletkező érdekellentétek feloldásához alapvetően szükséges a kormányzat vízgazdálkodási politikájának és a társadalom vízzel kapcsolatos igényeinek összehangolása - legyen szó iparról, hajózhatóságról, energiatermelésről vagy egyszerűen a szabadidő eltöltéséről.

2. A vízgazdálkodás öt tényezője

A víz használatát általában öt tényezővel jellemezzük: mennyiség, minőség, használat, hely és idő. Egy hatékony vízgazdálkodási politika kialakításához ennek az öt tényezőnek egyensúlyban kell lennie. Az egyensúly megteremtésére azonban olyan globális folyamatok is befolyásolják, mint a demográfiai változások, a klímaváltozás és az üzleti tevékenységek változása, amelyek mind – közvetett vagy közvetlen módon – hatással vannak a vízgazdálkodásra is. A vízhasználatot illetően ellentétek feszülnek a földrészek között is, hiszen Európa elsősorban az ipari termelésre használja a vizet és kevésbé a mezőgazdasági célokra, míg Afrika esetében meghatározó a mezőgazdasági célú termelés és elenyésző az ipari termelés. Ez további feszültségeket gerjeszt, amelyre a vízügyi ágazatnak válaszokat kell adnia világszerte.

3. A vízgazdálkodás mint biztonságpolitikai tényező

Az éghajlatváltozás miatt a vízgazdálkodás egyben biztonságpolitikai kérdés is, hiszen az erőforrásokhoz való hozzájutás gyakran konfliktus-forrássá és ezáltal politikai kérdéssé válik. Ráadásul az éghajlatváltozás járulékos következményei, mint a művelhető területek csökkenése, az élelmiszerhiány, a halállomány csökkenése és az áradások, illetve a hosszan tartó aszályok szintén politikai kérdéssé emelik a vízgazdálkodást. A klímaváltozás hatásairól azt szűrhetjük le, hogy növekszik a térség mediterrán jellege, ami a fokozatos felmelegedésben, valamint a csökkenő mennyiségű átlagos csapadékban fog megmutatkozni. Megnö a szélsőséges meteorológiai események száma és intenzitása, és ez a gazdaságra gyakorolt hatásán keresztül ismételt politikai tényezővé fog válni.

4. Új követelmények kihatása

A változó környezet miatt növekednek a szélsőségek; ez az árvizek esetében korai árhullámokat, nagyobb csúcspontokat jelent és gyorsabb lefolyással fog párosulni. Ugyanakkor a szélsőségeség negatív irányban is fog növekedni: gyakrabban alakulnak ki extrém alacsony vízszintek, kiszáradások. Ennek Magyarországon kritikus következményei lehetnek (például a hajózás korlátozása). Érdemes azt is számba venni, hogy milyen hatásokra számíthatunk belvíz és aszály esetében? Az átlagos belvívelöntés 100–200 ezer hektár között van – a jövőben előre láthatóan ritkább, de hasonló mértékű belvívelöntéssel számolhatunk. Az aszály gyakoribb és tartósabb lesz, nagyobb térségre nagyobb mértékű hatást fejt ki. Ennek következtében kisebb lesz a hasznosítható vízkészlet, ami hatással van az öntözésre és a halastavak vízellátására, esetleg korlátozáshoz is vezet. A kisebb mederbeli lefolyás romló vízminőséget és lassabban feltöltött tározókat eredményez, csökkenhet az öntözővízkészletünk és a halastavi vízkészletünk, a növekvő tartózkodási idő a tározókban pedig további vízminőségromlást indukálhat.

5. A vízgazdálkodás komplexitásáról

A magyar vízgazdálkodás nem közelítheti meg ezeket a kérdéseket pusztán mérnöki szemlélettel, igénybe kell venni a közgazdászok, jogászok, természettudósok és társadalomtudósok segítségét. A gazdaságos és fenntartható megoldásokat kereső vízgazdálkodás interdiszciplináris alapokat igényel. Ez a komplex szemlélet egyben azt is jelenti, hogy a fejlesztéseket és az üzemeltetést összehangolt módon kell ellátni.

6. A magyar vízgazdálkodás alappillérei

Három ilyen alappillérről beszélhetünk: az egyik a folyamatosan változó jogszabályi háttér, a másik a humán erőforrás és végül a harmadik a vízgazdálkodásban dolgozó emberek összetartása. Ami az elsőt illeti, a szakma politikai rendszerének kialakítását döntően befolyásoló tényező, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamatos jogharmonizációs kötelezettséget ró ránk – mindenekelőtt a Víz Keretirányelv tekintetében. Ami a második és

harmadik alappillért illeti, a magyar vízügyi szakemberek jelenlegi elismertségének megtartásához jobban kell gazdálkodnunk a humán erőforrásainkkal: fejlesztenünk kell, fel kell vértéznünk arra, hogy megfelelő kérdésekre megfelelő választ adjon.

Összességében elmondható, hogy a vízvagyon-gazdálkodás során új szemléletet igénylő feladatokkal kell szembenézni: ezek döntően kutatásfejlesztési és gyakorlati kérdések. Az egyik: a hidrológiai következmények feltárása a döntések megalapozásához és az előttünk álló változó helyzethez. A másik: az éghajlatváltozás, vízminőség, vízhasznosítás, jó ökológiai állapot kapcsolatrendszerének elemzése. (Hiszen az Európai Unió Víz Keretirányelve a jó ökológiai állapot elérését tűzte ki célul). A vízhasználat hatékonyságát növelő technikákat kell kifejleszteni, komplex szemlélettel kell megoldani a víz-visszatartás növelését a belvízrendszereken belül. Az árvíz-kockázatok kezelését az éghajlatváltozás tükrében felül kell vizsgálni, és biztosítani kell a keletkezett szennyvizek szakszerű és ártalommentes elhelyezését. Hasonlóan fontos feladat a felszín alatti vizekre alapozott ivóvízellátás védelme, sérülékeny vízbázisaink megvédése és a csapadékvíz-elvezető rendszerek fejlesztése.

Természetesen elemezni kell ezeknek az intézkedéseknek a gazdasági hatásait, és meg kell határozni azt is, hogy milyen ára és következménye lehet a nem cselekvésnek. Így a döntéshozók megalapozottabb tudás birtokában ismerhetik fel a döntéshozatal szükségességét és irányát. Nagyon fontos a nemzetközi tapasztalatok átvétele és adaptációja, valamint a vízgazdálkodásban dolgozó szakemberek szemléletmódjának átalakítása. A magyar vízgazdálkodás a működéséhez szükséges jogszabályi háttér megteremtésével, a humán erőforrások fejlesztésével és tudományos megalapozottsággal képes lehet megfelelni a változó idők kihívásainak.

Fentiek mellett a program megfogalmazta a főbb kormányzati feladatokat és a szakmai sarokpontokat, valamint a Víz-keretirányelv alkalmazásával kapcsolatos meglátásokat.

Gyermekszegénység Elleni Program

2009 óta az MTA Társadalomkutató Központ a gazdája A *Gyermekszegénység Elleni Program*nak (GYEP), amely 2006-ban indult el a Magyar Tudományos Akadémián belül, Ferge Zsuzsa akadémikus vezetésével. A GYEP feladatait az MTA–MeH közötti Stratégiai Kutatási Megállapodás, valamint az időközben, 2007-ben, az országgyűlés által elfogadott Legyen Jobb a Gyermekeknek! – 2007–2032 közötti időszakra szóló Nemzeti Stratégia adja. A program hosszú távú stratégiai célja az, hogy egy generáció alatt jelentősen, a jelenleginek töredékére csökkentse a gyermekek és családjaik szegénységének arányát; felszámolja a gyermeki kirekesztés és mélyszegénység szélsőséges formáit; átalakítsa azokat a mechanizmusokat és intézményeket, amelyek ma újratermelik a szegénységet és kirekesztést, azaz biztosítson egészséges életfeltételeket kora gyermekkortól kezdve, biztosítsa a korai életkorban kezdődő fejlesztéssel a képességek jobb kibontakozását, jelentősen csökkentse a ma sorsdöntő regionális és etnikai egyenlőtlenségeket, segítse elő, hogy a gyermekek biztonságos környezetben nevelődjenek, hogy az életesélyeket romboló devianciák előfordulása csökkenjen.

Az MTA–MeH megállapodás keretében végzett *Szociális egyenlőtlenségek, gyermekszegénység, mélyszegénység, generációs szegénység* stratégiai kutatás negyedik, 2009/2010. évi projektjének célja az említett nemzeti stratégia megvalósításának elősegítése, követése, kísérleti alkalmazása bővülő körben, az alkalmazás monitorozása. Ennek keretében kutatási háttérrel ad a Nemzeti Stratégia civil alapon összeállított Értékelő Bizottságának. További kutatások segítségével nyomon követi a gyermekek helyzetének alakulását, a gyermekszegénység változását különös tekintettel a válság hatásaira, továbbá olyan

eszközöket, javaslatokat dolgoz ki, amelyek elősegítik a stratégiai elkötelezettség és célok fenntartását a válság körülményei között is, illetve ahol lehet, továbbra is segítik e célok hatékony közelítését. Biztosítja a stratégiával összefüggő tevékenységek nyilvánosságát.

A projekt 2009. júliusi indulása óta eltelt időszakban elindult és befejeződött az „Út a munkához” program (UMA) követéses vizsgálata, amely azt vizsgálta, hogy hogyan érinti az UMA és a segélyezés változása a gyermekes családokat. Megvalósult „A nevelőszülőknél nevelkedő gyermekek és a nevelőszülői hálózat jellegzetességei” c. országos adatfelvétel, továbbá az „Óvodáztatási támogatások hatásvizsgálata”. A GYEP Iroda felelőssége az Értékelő Bizottság éves jelentésének összeállítására, szerkesztésére. Az országos kutatási és monitorozási feladatok mellett, a Nemzeti Stratégia gyakorlati megvalósítására irányuló alkalmazási kísérletet folytat, illetve ennek tapasztalatait terjeszti ki további 11 leghátrányosabb helyzetű kistérségre a TÁMOP 5.2.1 programhoz kapcsolódva.

2009 második felében a GYEP néhány tervezett intézkedéssel kapcsolatos „lobby-tevékenysége” nem volt eredménytelen: így például abban, hogy ne valósuljon meg a gyermekétkeztetési normatívák radikális csökkentése, továbbá sikerült elérni, ha súlyos korlátokkal is, hogy egy családban lehessen 2 különböző felnőtt ellátás (azaz 1 rendelkezésre állási támogatás mellett 1 segély is). Néhány más esetben nem volt sikeres a „lobbyzás”.

A program részeként alkalmazási kísérlet folyik Szécsény-kistérségben a Nemzeti Stratégia gyakorlati megvalósítására. A 2006 nyarán induló programban 8 beavatkozási területen (korai fejlesztés, közoktatás, szociális ellátás, gyerekegészségügy, foglalkoztatás, lakhatás, közösségfejlesztés és információs társadalom) születtek új szolgáltatások és fejlesztések. 2009 márciusában szakmai konferencia adott számot az eredményekről és mutatta be a programot emellett még további öt leghátrányosabb helyzetűnek sorolt kistérségnek, amelyek a programra vállalkoztak.

A Szécsényi Gyerekesély Program folyamatosan bővíti és mélyíti szolgáltatásait a legszegényebb helyzetű gyerekes családok számára. 2009-ben a társadalmassítási folyamatok megalapozása volt az egyik kulcskérdés, így kistérségi szakemberek, döntéshozók és a program munkatársainak részvételével megalakult a Gyerekbizottság. A településeken szakmaközi bizottságok jöttek létre. A működés három éves tapasztalatairól és eredményeiről a Gyerekesély Füzetek 4. száma adott összefoglalást.

Az év második felében jelentős előkészületek folytak a további fejlesztések megalapozására. A gyerekszegénység elleni komplex program kistérségi kiterjesztése a TÁMOP-5.2.1/07/1-2008-0001 szerződésszámú projekt keretében kezdődött. A programot megvalósító kistérségek számára a szakmai felkészítés és a megvalósítás támogatására kidolgozásra kerültek a szükségletfelmérések, elkészült 17 db módszertani útmutató és 10 db képzési csomag. Megtörtént 10 db képzés, illetve az MTA Társadalomkutató Központ mint képzőintézmény nyilvántartásba vétele a Közép-magyarországi Regionális Munkaügyi Központnál, 1 db képzés FAT program akkreditációja, illetve további 9 képzés esetében program-akkreditációs dokumentáció előkészítése. Megkezdődött az MTA Társadalomkutató központ intézményi akkreditációjának előkészítése. Majd egyéves folyamatos tevékenység során szakmai támogatást kaptak az érintett kistérségek pályázataik szakmai-tartalmi kidolgozásához. Elkészült a TÁMOP 5.2.1/09/1 számú, a képzések megvalósítására vonatkozó kiegészítő pályázat.

„Lehet jobb a gyerekeknek” címmel az esélyegyenlőséget növelő óvodai, iskolai jó gyakorlatokról rendezett konferenciára 2009 októberében, Bányaterenyén került sor. A

rendezésben együttműködő partnerek voltak: a Bátorterenyei-kistérség és a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség.

A program nyilvánosságát a szakmai konferenciákon, a stratégiai kutatások eredményeit összefoglaló éves jelentéseken, a Gyerekesély Füzetek sorozat szakmai kiadványain túl a naponta frissített www.gyerekesely.hu honlap biztosítja.

Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat

A 2008. évi beszámolóban *Párbeszéd a vidékért* cím alatt szerepelt egy 2009-re várható országos horderejű tudományszervezői feladat: a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózatot (MNVH) elnöksége munkájának segítése. A feladatot a Központ elnyerte: anyagi alapját a Miniszterelnöki Hivatal és az FVM-mel kötött megállapodások képezték.

A Magyar Nemzeti Vidéki Hálózatot (MNVH) az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásokról szóló 2005. szeptember 20-i 1698/2005/Ek. tanácsi rendelet 68. cikke szerint a Magyar Köztársaság, mint az Európai Unió tagállama hozta létre. Az MNVH megalakításáról a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózatról szóló 1060/2008. (IX. 9.) Kormányhatározat rendelkezett. A megalakítás technikai részleteiről, a testületek összetételéről, a szervezet felépítéséről az UMVP IH 2/2009. (FVÉ.2.) FVM utasításában foglaltak szerint, a 131/2008. (X.1.) FVM rendelet intézkedett. A fentiek alapján a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat 2008. december 2-án létrehozta a Hálózati Tanácsot és megválasztotta elnökségét, valamint Glatz Ferenc személyében elnökét. Az Elnöki Titkárság elnevezésű szervezeti egység az, amelyet a Központ üzemeltet. Így többek között közreműködött az MNVH Cselekvési Tervének kidolgozásában, amelyben meghatározódtak a tevékenység fontosabb területei, köztük az Elnöki Titkárság feladatai. Az Elnöki Titkárság 2009. évben 1 Hálózati Tanács ülést, 4 elnökségi ülést és 9 Vezetői Kollégiumi ülést tartott. Tudományszervezői feladatként teljesítette öt nagy, átlagosan 200-400 fő részvételével tartott országos rendezvény megszervezését, ezek közül három ún. Országos Vidéki Fórum volt. Ezek a konferenciákon kerültek ismertetésre a vidékfejlesztés terén folytatott kutatások eredményei. Az elmúlt évben különösen nagy súlyt fektettek a Homokhátsággal kapcsolatos legújabb ismeretek megszerzésére és továbbadására.

Az MNVH feladatainak részeként a Központ új folyóirat indított *Párbeszéd a vidékért* címmel, a korábbi folyóirathoz, az *Ezredforduló*hoz hasonló terjesztési módszerrel. 2009-ben három tematikus szám jelent meg: 1. Vidékfejlesztés, vidékpolitika; 2. Romák Magyarországon és Európában; 3. A tanyák jelene és jövője. Ugyanilyen cím alatt egy új könyvsorozat is indult. 2009-ben három kötet jelent meg. Az elnökségi üléseken részletesen foglalkoztak a vidékfejlesztés aktuális kérdéseivel. Így megvitatták a leghátrányosabb helyzetű térségek fejlesztésével foglalkozó anyagot, a tanyákról szóló országgyűlési előterjesztés tervezetét véleményezték, foglalkoztak az egyes tárcáknál a vidékfejlesztésre szolgáló költségvetési források feltárásával, az Út a munkához programról vitát folytattak, rendszeres információt biztosítottak az Európai Vidékfejlesztési Hálózatról. Az MNVH szervezetének kialakítása érdekében négy szakosztály szervezését kezdte meg:

1. Környezetvédelem, környezetgazdálkodás
2. Agrárgazdaság
3. Az élhető vidék, fenntartható társadalom
4. Leader

Stratégiai kutatások

A beszűkült anyagi lehetőségek miatt 2009-ben is csupán három stratégiai kutatási program futott:

1. Balkán (több évre tervezett program), tartalmi összefoglalása az MTA–MEH együttműködésnél.
2. Rendszerváltozás Magyarországon és a nagyvilág – zárás;
3. Magyar örökség c. program.

Magyarország epidemiológiai fejlődése a II. világháború után

Még a 2006-ban megszűnt Népesedéstudományi Kutatócsoport kezdett hozzá a második világháború utáni epidemiológiai változások fő vonulatának feltárásához, s ennek folyamán egy kutató vizsgálja a magyarországi halandóság és a társadalmi-gazdasági, politikai környezet átalakulása közötti összefüggéseket, a magyarországi epidemiológiai fejlődést, a szív- és érrendszeri, a daganatos betegségek, valamint a májcirrhosis miatti elhalálozás trendjeit – mindezeket kelet- és közép-európai kontextusba helyezve.

Magyar örökség. A hagyományőrzési adatbázis alapjainak megteremtése

A Tudománytár munkacsoport keretein belül 2007 óta tart a hagyományőrzési (bibliográfiai, kronológiai, történeti földrajzi, régészeti, műemléki topográfiai, az ország területére vonatkozó kulturális és politikai és egyéb vetületű elemekből álló) *Magyar örökség* elnevezésű adatbázis építése. A személyi (tudósokat felölelő) lista alapján (a Jedlik-pályázat részeként is) befejeződött a 19–20. századi magyar tudósok szerepének feltárását célzó adatgyűjtés és ennek alapján elkészült egy közel 60 szerzői íves kötet (megjelenése 2010-ben). A munkacsoport közreműködött az MTA Kutatásszervezési Intézetében folyó akadémiai adatbázis-építésben is, valamint a 2006-ban megválasztott Országgyűlés almanachjának összeállításában.

Egyéb kutatások

A Társadalomkutató Központ előbb vázolt, több intézetet érintő kutatási programjai mellett a Központ tudományos besorolású munkatársai is folytatnak egyéni kutatómunkát, amelyek kiegészítik a Központ évi teljesítését.

A Központ kutató- és munkacsoportjai 2009-ben: Európa-történeti Munkacsoport, Tudománytár, Stratégiai Tanulmányok Programirodája, Gyermekszegénység Elleni Program (a Népesedéstudományi Kutatócsoport 2006-ra megszűnt, de OTKA-pályázat révén a Központban még két kutató foglalkozik demográfiai problematikával).

Az Európatörténeti-kutatásokkal összefüggő rendezvényeik kiegészülnek a magyarországi Európa-történeti kutatások koordinálásával, a nemzetközi együttműködések kiépítésével, valamint az Európa-történeti tanulmányok írásával. A munkacsoport koordinálja a Balkán-kutatások programot.

A Tudománytár munkacsoport folytatta az akadémia-történeti számítógépes és adatbázis kiépítését és aktívan közreműködött a Magyar Tudománytár 7., hagyománnyal foglalkozó kötetének munkálataiban, az MTA Kutatásszervezési Intézetében összeállított *Akadémiai albumok* (I., II. és IV. kötetinek), valamint a *Nők és férfiak esélyegyenlősége a kutatás-fejlesztésben Magyarországon a 20. századtól napjainkig* (NKFP-B3-2006-0003. számú Jedlik Ányos B) projekt megvalósításában.

Munkatársaik közül egy-egy környezetvédelemmel, egyháztörténettel, valamint a vietnámi háború történetével foglalkozik. E témák közül a környezetvédelmi és a demográfia az, ahol a Központ a gazdasági szférával épített ki tartós együttműködést. Tudományos témavezetői feladatok ellátása több innovációs kutatási projekteken a környezetvédelmi, megújuló energetikai és társadalomtudományi területeken, közreműködés Nemzetközi Tudományos és Technológiai megállapodás előkészítésében a CORDI K+F Nonprofit Zrt és Zhejiang Dongyang OuDeShang Environment Energysaving Ltd., valamint a Zhejiang Shunren Egyetem között, a környezetvédelmi és energiatakarékosági tudományos-technológia területein való együttműködésre.

Más jellegű eredmények

Konferenciáinkra általában mezőgazdasági és ipari szervezeteket, valamint szakminisztériumi tisztviselőket is meghívunk. A Központ 2009-ben az alábbi főbb rendezvények szervezője volt:

Főbb tudományos rendezvények

2009. március 19. Simai Mihály akadémikus előadása: *A gazdasági válság hatásai a Nyugat-Balkán országokban* címmel.

2009. március 26. Az Akadémia vezetői, a kormány egyes tárcáinak, valamint a gazdasági és üzleti szféra érintett képviselői részvételével tanácskozás a Balkán-kutatásban elért eredményekről. A Központ részéről Sz. Bíró Zoltán, Juhász József és Mislai Sándor tartottak előadást.

2009. április 27–28. *A sikeres vidéki térségek titkai*. Az MNVH I. országos vidéki fóruma.

2009. május 15. Bulgária az EU-csatlakozás után. Kerekasztal-beszélgetés a Balkán-tanulmányok Központ és a Bolgár Köztársaság Nagykövetségének szervezésében.

2009. június 3–4. *A tanyák és az új szellemiségű vidékfejlesztés* c. kétnapos konferencia Lajosmizsén, együtt Bács-Kiskun Megye Önkormányzatával és az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézetével. Az MNVH II. országos vidéki fóruma.

2009. június 16. „Európa és a Duna” konferencia.

2009. június. 23. Kádár Béla akadémikus előadása *A gazdasági világválság és annak hatásai, különös tekintettel a magyar-balkáni gazdasági kapcsolatokra* címmel.

2009. október 16–17. Bányterenyén került sor a Gyermekszegénység elleni program 3. országos szakmai konferenciájára. A *Lehet jobb a gyerekeknek!* elnevezésű rendezvény elsődlegesen az esélyegyenlőséget növelő óvodai-iskolai jó gyakorlatokról szólt. A konferencián mind a négy hátrányos helyzetű régióból érkeztek szakemberek, összesen kb. 250 fő vett részt a plenáris előadásokon és a szekciók munkájában.

2009. november 30–december 1. Vidékfejlesztés és nemzetek együttélése. Kölcsönös előnyök – kölcsönös lehetőségek c. konferencia az MNVH és a Háló Vajdasági Fejlesztési Alap közös rendezésében, Szabadkán.

2009. december 2. A Közös Agrárpolitika jövője c. konferencia a Gödöllő melletti Domonyvölgyben. Az MNVH III. országos vidéki fóruma.

2009. december 9. *Fiatalok vidéken* címmel konferencia a Vári Díszteremben..

Társasági rendezvények

A Jakobinus teremben két fotókiállítás:

2009. június 6-ától szeptember derekéig Somfai-Kara Dávid, az MTA Néprajzi Kutatóintézete munkatársának munkáit, 2009. szeptember 22-től két és fél hónapon át az MTA Régészeti Intézetének munkatársa fotóanyagot mutattak be.

2009. december 15. *Karácsonyi koncert* az Akadémiai vonósok előadásában.

Egyéb rendezvények

A Központ feladatai közé tartozik, hogy segítse más intézetek tudományos rendezvényeit, illetve hogy – elsősorban a Várgondnokság kötelező bevételi előirányzata teljesítéseként – szolgáltatást nyújtson egyéb, a termeket (Jakobinus, Kongresszusi) igénylők részére. 2009-ben a *Jakobinus Teremben 70, az MTA Budavári Dísztermében* (a Kongresszusi Terem 2008 végétől használatos megnevezése) *68 rendezvény* volt, összesen tehát 138, ami 21 rendezvénnyel több a 2008. évinél, s 37%-os kihasználtságot jelent. Ez a szám azt jelenti, hogy a Központ munkatársaira két és fél munkanaponként jutott egy-egy rendezvény (s a megvalósult rendezvényeken kívül legalább ugyanennyi alkalommal kellett a dísztermek iránt csupán érdeklődőkkel foglalkozni). A 138 rendezvényből 88 volt tudományos-szakmai rendezvény (ebből a Budavári Díszteremben: 23, a Jakobinus Teremben: 65; a 88-ból 9 a Központ finanszírozásában, 79 nem a Központ finanszírozásában, de a Központ rendezvényszervezői közreműködésében megvalósított), 22 kulturális (hangverseny, kiállítás-megnyitó) és 27 egyéb jellegű (vacsora, díjkiosztó, esküvő). (Részletes kimutatást lásd a www.mtatk.hu honlapon.)

III. Hazai és nemzetközi kapcsolatok bemutatása

A Társadalomkutató Központ tartósnak bizonyult szakmai kapcsolatokat épített ki több akadémiai intézettel, a hálójába tartozókon kívül kivált az MTA Mezőgazdasági Kutatóintézetével, a Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézetével, az MTA Regionális Kutatások Központjával.

A Központ munkatársai közül 9 oktat hazai felsőoktatási intézményben, közülük hárman oktatnak a doktori képzésben. Munkatársai közül többen rangos rendezvények előadói voltak. Kiemelkedő Glatz Ferenc, a Központ Tudományos Tanácsa elnökének szereplése számos nemzetközi (Vadúz, Nagyvárad, Pozsony, Bécs, Payerbach, Pozsony, Szabadka) és hazai fórumon.

Élő a kapcsolat a Bécsben működő Institut für den Donauraummal, ahol kiemelten foglalkoznak a balkáni térséggel.

A Központ részt vállal a Magyar–Szlovák Történelem Vegyesbizottság munkájában és a Határon Túli Magyar Tudományosságért ösztöndíjprogram lebonyolításában. Előbbi feladat részeként a magyar–szlovák történelmi kézikönyv szerzőpárosai részére a kéziratok megvitatására, valamint a szerkesztőbizottság munkájának egyeztetésére 2009. június 11–12-én Rozsnyón szakmai szimpóziumot szervezett. Itt a következő kérdések megvitatására került sor: A szöveggyűjtemény szerkezeti problémái, megoldási javaslatok. A közös szerkesztőség megegyezett a szöveggyűjtemény magyar és szlovák címében: *Kézikönyv a magyar és a szlovák történelemről – Príručka o slovenských a maďarských dejinách*, elvárt felépítésében és terjedelmében.

IV. Fontosabb elnyert hazai és nemzetközi pályázatok rövid értékelése

2009-ben a Központban 9 pályázat futott. Közülük kiemelendő az MTA és a Miniszterelnöki Hivatal együttműködésében végzett három kutatási program: 1.) A Balkán mint stratégiai térség Magyarország számára; 2.) Vízgazdálkodás a Kárpát-medencében; 3.

Gyermekszegénység Elleni Program (a három téma öt szerződés keretében 110 M Ft összegű finanszírozást nyert).

A Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat feladataira 2009-ben 100 M Ft támogatást kapott (FVM).

A gyerekszegénység elleni komplex program kistérségi kiterjesztése című program TÁMOP-támogatást nyert (TÁMOP 5.2.1/07/1-2008-0001 szerződésszámú projekt, 220,5 M Ft), konzorciumi partner a Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet. 2009-ben a program munkatársai a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség felkérésére részt vettek a leghátrányosabb helyzetű kistérségek fejlesztésére benyújtott projektjavaslatok szakmai értékelésében és bírálatában, valamint a TÁMOP 5.2.3 „Integrált helyi programok a gyerekszegénység csökkentésére” című pályázati konstrukció pályázat-előkészítő munkacsoportjában, és a pályázati dokumentáció elkészítésében is.

OTKA pályázat: Alacsony végzettségű roma és nem-roma nők gyermekvállalása a hátrányos helyzetű térségekben (PD 78513) c. témára, kétéves futamidőre 4,9 millió forintot nyert el.

A Magyar–szlovák történelmi szöveggyűjtemény munkálataira (XLVI-2/1082/6/2008. IX-40/428/1/08.) 2,9 millió forintot kapott a Miniszterelnöki Hivataltól.

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk, szabadalmak

A *Párbeszéd a vidékért* c. sorozat keretében 2009-ben három kötet jelent meg, további egy a *Magyarország az ezredfordulón. Műhelytanulmányok* című sorozatban. A Központ gondozza a *Párbeszéd a vidéken* című folyóiratot, 2009-ben három szám jelent meg. A Központ 2009-ben is folytatta az összes akadémiai társadalomtudományi intézet kiadványainak terjesztését a bookline.hu és a szakkonyv.hu elektronikus könyvtárházakban.

A központ kiadásában megjelent művek:

Csete László – Láng István: *A vidék fenntartható fejlődése. A vidék fejlődésének fenntarthatósága – hétköznapi megközelítésben.* Bp., MTA Történettudományi Intézet – MTA Társadalomkutató Központ, 2009. 170 p. (Párbeszéd a vidékért. ISSN 2060-5498) ISBN 978 963 508 585 9

Ladányi János: *A burkolt szelekciótól a nyílt diszkriminációig.* Bp., MTA Történettudományi Intézet – MTA Társadalomkutató Központ, 2009. 157 p. (Párbeszéd a vidékért. ISSN 2060-5498) ISBN 978 963 9627 18 5

Lamm Vanda (szerk.): *Rendszerváltás a jogban.* Bp., MTA Jogtudományi Intézete–MTA Társadalomkutató Központ, 2009. 240 p. (Rendszerváltás Magyarországon. Műhelytanulmányok. ISSN 1588-8894) ISBN 978 963 508 580 4

Vajda György: *Energia és társadalom.* Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2009. 484 p. (Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. ISSN 1419-3507) ISBN 978-963-508-570-5

Szabó Bernadett (szerk.): *A falusi turizmus helyzete és gazdasági kérdései*. Bp., MTA Társadalomkutató Központ, 2009. 255 p. (Párbeszéd a vidékért. ISSN 2060-5498) ISBN 978 963 508 567 5

Munkatársaink publikációiból:

Andl Helga: Helyzetkép – Kisiskolák Baranya megyében. In: Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola Évkönyve 2009. PTE BTK, Pécs 369–391.

Farkas Zsombor: Vágóképek – rögzítve” 2008. A Magyar Szegénységellenes Hálózat jelentése a szegénységben vagy annak közelében élő gyerekes családok életminőségéről, életesélyeiről, valamint az ezeket befolyásoló intézkedések hatásairól. Magyar Szegénységellenes Hálózat, Budapest, 2009.

Horváth Zsolt– Hubai László (szerk.): *A 2006-ban megválasztott Országgyűlés almanachja. Országgyűlési almanach. Új sorozat V.* (Főszerk. Marelyn Kiss József. Budapest, A Magyar Országgyűlés kiadása, 2009. 898 p.

Józan Péter: Halálozási viszonyok és életkilátások a 21. század kezdetén a világ, Európa és Magyarország népességében. Magyar Tudomány, 2009. 10. 1231–1244.

Póto János (felelős szerk és sorozatszerk.): *Az első világháború*. Szerk.: Szabó Dániel. Budapest, 2009, Osiris, 838 p. (Nemzet és Emlékezet.)

VI/a. A kutatóhely 2009. évi tevékenységének egyéb bemutatható jellemzői

Bóday Ádám kolléga 2009. évi, Magyarországon bejelentett szabadalmi:

- Eljárás elsősorban cellulóz alapú beltéri hangszigetelő panelek előállítására (ügyszám: P900806)
- Eljárás elsősorban hulladék alapú cellulóz és glicerintartalmú poliuretán mátrixú hang- és hőszigetelő panelek előállítására (ügyszám: P0900807)
- Eljárás értékes, könnyen bomló vegyületek – adott esetben gyümölcs észterek, primer aromák – kíméletes kinyerésére (P0900808)
- Eljárás - adott esetben hulladékforrásból származó - zsír- és olajsav gliceridek szerves energiahordozó anyagok hasznosítására motorhajtó alapanyaggá való átalakításra (P0900474)

A kutatóhely munkatársainak száma: 4, ebből 1 fő vezető beosztásban, 3 nem vezető beosztásban.

Vállalati kapcsolatok: tudományos témavezetői feladatok ellátása több innovációs kutatási projektben a környezetvédelmi, megújuló energetikai és társadalomtudományi területeken, közreműködés Nemzetközi Tudományos és Technológiai Megállapodás előkészítésében a CORDI K+F Nonprofit Zrt és Zhejiang Dongyang OuDeShang Environment Energysaving Ltd., valamint a Zhejiang Shuren Egyetem között, a környezetvédelmi és energiatakarékossági tudományos-technológia területein való együttműködésre.

A társadalmi párbeszéd eredményei: az általános tudománynépszerűsítő közleményekből 4 csak internetes folyóiratban jelent meg, nyomtatásban további öt.

VII. A Várgondnokság 2009. évi munkájáról

A Központ Várgondnokság nevű csoportja végzi a vári akadémiai épületegyüttes üzemeltetését és felújítását – ezzel segítve elő az összes vári intézet tudományos munkáját.

Az MTA Társadalomkutató Központ–Várgondnokság 2009. évi feladatai a részben egyeznek a korábbi évekével:

1. Üzemeltetési, karbantartási és az épületegyüttesben működő intézetek, az azokban dolgozó munkatársak munkakörülményeit biztosító feladatok;
2. Olyan beruházási, felújítási feladatok elvégzése, amelyek a Társadalomkutató Központ által üzemeltetett vári épületegyüttesben a felújítási keretből elsősorban az épületegyüttes állagának megóvását tették-teszik lehetővé.

Üzemeltetés:

- 2009-ben a Társadalomkutató Központ gondnoksága az intézetek részére folyamatosan elvégezte az igények szerinti karbantartási, javítási munkákat. Mint korábban, most is törekedett a takarékosagra.
- A telefonszolgáltatóval 2009. november 1-től új szerződést kötött, amelynek révén a díjtételeket sikerült jelentősen csökkenteni (táblázat mellékelve).
- A távhőszolgáltatás díjának csökkentésére is szerződés-módosítást kezdeményezett. A mellékelt táblázat – az energiaáremelkedések és az áfa 5%-os növekedése ellenére 2009 szeptemberétől – az árak mérséklődését mutatja.
- A villamos energia díjának csökkentésére is szerződésmódosítást kezdeményezett a Társadalomkutató Központ.

2010-ben – ha közületekre is vonatkozik a távhő áfájának 5%-ra történő csökkentése – további megtakarítás lehetséges a távhőszolgáltatásban. Az épületek hőveszteségének csökkentése érdekében a felújításokhoz kapcsolódóan az ablakok hőszigetelését is fokozott gondossággal végeztettük el. Az Úri u. 49. sz. alatti épület minden ablakát szigeteltette a gondnokság. A rendelkezésre álló pénzügyi keretből 2010-ben további szigetelési munkákat tervez.

- 2009. január 1-jétől újabb feladatként megkaptuk az MTA Vendégház üzemeltetését (Országház u. 21.).

Felújítások:

- Az Országház u. 30. sz. alatti épületben a Történettudományi Intézet által használt földszinti helyiségcsoportot felújítása. Ezzel az Országház u. 30. sz. alatti épület földszintjén minden munkaszoba korszerűnek minősíthető.
- Előbbi feladathoz kapcsolódott a folyosó felújítása az Országház u. 30. sz. alatti földszinten. A felújításhoz az MTA Világgazdasági Kutatóintézet a Társadalomkutató Központ-hoz átutalt 5%-os beruházási keretének teljes felhasználásával járult hozzá.
- Az MTA Politika Tudományok Intézete hasonló keretének felhasználásával a tönkrement folyosói és szobai világítótestek cseréjét végezte el a Társadalomkutató Központ gondnoksága.
- A Jogtudományi Intézet könyvtárában az érintésvédelmi és szabványossági felülvizsgálati jegyzőkönyvben megkifogásolt (tűzveszélyesség) erősáramú elosztószekrény és vezetékhálózat felújítása végeztette el a gondnokság. A felújításhoz a Jogtudományi Intézet 5%-os felújítási keretének felhasználását is engedélyezte.

- 2009-ben befejeződött az Országház u. 30. és Úri u. 49. sz. közötti udvarok közötti átjárón végzett munkákkal az Országház utcai kert több éve tartó felújítása. Még hátra lévő feladat az Úri u. 51. sz. alatti kapualj és a kapu, valamint a kapu kőkeretének felújítása. A tervek elkészültek, a kivitelezésre – ha a pénzügyi lehetőségek engedik – 2011-ben kerülhet sor.
- Az épületek állagmegóvását szem előtt tartva a 2009. évben az Országház u. 28. sz. alatti épület tetőzetének felújítási terve elkészült. A szakértői vélemény alapján ez a tető a legrosszabb állapotú, és a felújítás kivitelezése 2010-ben kezdődhet meg.
- Az Úri u. 49. sz. alatti épület belső felújításának komplex tervezése (a korábbi terv módosításával) 2009-ben kezdődött. 2010. I. negyedév végére a terv elkészül. A terv módosítása azért volt szükség, mert
  - = az esélyegyenlőségi törvény előírásaira tekintettel az épületben való közlekedés lehetőségét biztosítani kell a fogyatékosok számára is, tekintettel arra is, hogy az MTA intézetei közfeladatokat látnak el. Emiatt az épületben működő lift átépítése szükséges, és fogyatékosok használatára alkalmas vizesblokkot is ki kell alakítani.
  - = Jogszabály írja elő a felújításra kerülő épülethez energiatanúsítvány elkészítését. Ehhez az épület belső-külső hőtércéjét és megfelelő szakértői elemzést kell készíttetni (folyamatban), amelyet a tervezőknek a módosított tervben figyelembe kell venni.
- 2009-ben a Történettudományi Intézet könyvraktári épületének (Úri u. 53. úgynevezett Kazinczy-szárny, a romos templomtorony felé eső épületszárny felújításának tervezetése is megkezdődött. A tervezés menetét hátráltatja, hogy az önkormányzat tulajdonában lévő, de a felújítás megvalósításához szükséges közterületi felújítások az önkormányzatnak még nincs véglegesített engedélyezési terv.